

ГЭМТ ХЭРГИЙН УЛМААС УЧИРСАН ХОХИРЛЫГ НӨХӨН БАРАГДУУЛАХ АЖИЛЛАГААНЫ ТӨРИЙН БОДЛОГЫН ТҮҮХЭН ХӨГЖИЛ

Пүрэвийн Гантөмөр

ШШГС-ийн тэнхимийн эрхлэгч, хошууч

Эртний Хүннүгийн анхны ердийн хэв хуульд “ялд унасан хүнийг үйлдвэрлэл, гар урлалын ажилд зүтгүүлдэг” байсан тухай баримт нь бий.

Манай орчин үеийн түүхчдийн үзэж байгаагаар Сяньби улсын хаан нь янз бүрийн зарлиг буулгаж байсны дээр Таньшихуайн /141-181/ үеэс эхлэн төрийн бичмэл хууль цаазтай болсон байна. Гэвч тэр үеийн хууль цаазын зүйл нь манай үед хадгалагдан үлдсэнгүй. Гагцхүү зарим түүхэн эх сурвалжийн дотор, тухайлбал, эртний хятадын

“Зүүн Хань улсын түүх” зохиолд Таньшихуай “хууль цааз хэрэглэн зөв бурууг шийдэж байсан бөгөөд зүрхлэн зөрчигчид байсангүй” гэсэн байдаг байна.

Их засаг хуулийн тухай түүхэн эх сурвалжуудад өгүүлснээр Эзэн Чингис хаан “бүх улсын дотор хулгайг цээрлүүлж, худлыг мохоож, үхүүлэх ёстойг үхүүлж, яллах ёстойг яллаж байхыг” их заргач Шихихутугт зарлиг буулгаж, улмаар “хэргийн үнэн үндэс баримтыг олж, гэмт хэрэгтэн юуны учир яллагдах болсон, гэрч баримтыг түүнд мэдүүлж, ял тогтоон, хуульд нийцүүлэн шийтгэ” хэмээжээ.

Монголын нууц товчоонд Чингис хаан дайн байлдаанд үрэгдсэн хүмүүсийн ар гэрийнхнийг тэтгэх зорилгоор өнчдийг тэтгэх сан байгуулж байсан баримт байдаг. Жишээлбэл: “Хуйлдар анд алалдан байлдах цагт урьтаж ам нээж байлдсан гавьяа бий тул, түүний хөвгүүд, ач нарт, өнчдөд олгох, өршөөл тусламжийг хүртээсүгэй” §217; “Нарийн Тоорилын эцэг Цагаан гуа чин зоригийг барьж байлдсаар Даланбалжудын байлдаанд Жамухад алагджээ. Одоо эцгийн гавьяаг хүртэж өнчдийн тусламжаас авч бай” §218 гэжээ.

Их засаг хуульд гэмт хэргийн улмаас учирсан хохирлын хэмжээг том бага хэмээн үзэж, ял оногдуулахдаа харгалзаж байсны дээр” хулгайлагсадыг алах бөгөөд түүний гэргий ба мал хөрөнгийг хурааж, хулгайлуулагсдад өгмөй” гэсэн заалт байсан нь гэмт хэргийн хохирогчийг тогтоож, учирсан хохирлыг нөхөн төлүүлж байсан баримт мөн. Тухайлбал гэмт хэргийн хохирлыг том, бага хэмээн үзэж ял оногдуулахдаа харгалзаж байв. Жишээ нь: “Том хулгайчид үхэх ял оногдуулна. Гэвч хулгайч ... нэг хонь хулгайлсан гэх мэтийн бол тухайн газар нь хэдэнтээ баривчилж, өдий төдий шийдэмдэнэ.” /В.Рубрук/¹ гэжээ.

¹ Сайшаал. Чингис хааны товчоон. Хөх хот., 1987. 49-52-р зурвас. // 2002онд Н.Мөнхсөмбө “Их засаг хууль” хэсгийг крилл үсэгт хөрвүүлэв/ Зох.

Түмэдийн Алтан хааны цаазад:” хүн албаас гурав жанчиж, тэргүүн есөөр торгож, нэг хүнээр ор босго” мөн хүмүүсийн хэрүүл зодооны завсраар шударга хүн орж алагдвал торгох, занчих шийтгэлээс гадна “хүн тэмээ аль нэгээр ор босго” гэж тус тус заасан нь гэмт хэргийн улмаас хохирогч этгээдийн хохирлыг барагдуулах хэлбэр байжээ гэж дүгнэж болно. Мөн ор босгох талаар Мичин жилийн их цааз /1620/, Монгол Ойрадын Их цаазад мөн орсон нь сонирхол татаж байгаа юм. Гэхдээ Х /II зууны үед хууль цаазын зохицуулалт, хамгаалалтын арга хэрэгсэл боловсронгуй болсон гой холбоотойгоор ор босгох заалт нь дараагийн хуулиудад “ор өгөх”, “цөм /бүгдийг авч өгөх/ авч өгөх”, “хагаслан авч өгөх”, “...ид, идтүгэй” гэх зэргээр уламжлагдан, улам баяжиж ирснийг тэмдэглэх хэрэгтэй юм.

Манжийн ноёрхлын үед гадаад монголд зориулсан хууль цаазын гол эх сурвалж нь “Зарлигаар тогтоосон гадаад монголын төрийг засах явдлын яамны хууль зүйлийн бичиг” /1789, 1817, 1848/ мөн. Уг хуульд “аливаа хэрэг халдаж торговол зохих малыг цөмийг баруун жургаанд², бичиг хүрсэн өдрөөс эхлэн...тушаах” тухай дурдсан нь торгуулийн эд хөрөнгө шууд манжийн хааны санд ордог байсныг гэрчилж байна. Гэвч Монголын дотоод бодлогыг “Халх журам” хуулиар зохицуулж ирсэн учраас гэмт хэргийн хохирогч, түүний хохирлыг барагдуулах тухай асуудлыг ихэвчлэн уг хуулиар зохицуулж байсан гэсэн дүгнэлтэд хүрч байна.

Монголын хаант улсын гол хууль болох “Зарилгаар тогтоосон монгол улсын хууль зүйлийн бичиг” /1915-1918/ -ийн “Хүний амин” хэмээх хуульд “...хохирогч хүний ам бүлд 20 лан хүртэл мөнгө гаргаж өгөх, яс хувцаслах мөнгө гаргуулах /оршуулгын зардлыг гаргуулах/ тухай заажээ³. Мөн хуульд хулгайн төлбөр гаргуулах талаар: нэгэн зүйл, Аливаа хулгай, худлын сүйтгэлийг уг хулгайн нэрийн дороос хөөн гаргуулахаар хэрэв төлөх чинээгүй болвоос түүний ураг төрөл ба харъяат захирах тайж, сумын занги, эрхлэх захирах даргад тулгаж төлүүлэхтүн. Үнэхээр төлж үл чадах нь болвоос сум, отог, багаас нийгэмчлэн төлүүлэгтүн” гэжээ.

1921 онд Богдын Засгийн Газрыг халсан Ардын Засгийн Газар нь хуучин засгийн газрын хууль цаазыг өөрчлөх, халах талаар хэд хэдэн чухал арга хэмжээ авсаны дотор 1923 оны хоёрдугаар сарын 13-ны өдрийн хурлаар аливаа хүний хийсэн хулгай сүйтгэлийг түүний төрөл, төрөгсөд болон хошуу, аймагт нь халдаан төлүүлдэг байсан урдын шударга бус журмыг халж, тухайн сүйтгэлийг гагцхүү гэмтэн этгээдэд өөрт нь хариуцуулах болгов.³

1926 онд Монгол Улсын эрүүгийн анхны хууль болох “Шүүх цаазын бичиг”-ийн ерөнхий ангийг нэгдүгээр сард Засгийн газрын I дүгээр хурлаар, тусгай ангийг арван нэгдүгээр сард Улсын III дугаар Их хурлаар баталжээ. Эл хуулийн Хорин гуравдугаар бүлэгт заасан Улсын ба ард олны хөрөнгийг сүйтгэх гэмт хэргүүдэд /165\$, 166\$, 167\$,

² Б.Содовсүрэн. Хувьсгалын өмнөх монголын төр ба хууль цааз. /1911-1920/. УБ., 1989. 57-р тал.

³ Д.Сангиданзан. Хувьсгалын ардчилсан шатан дахь ардын төрийн үндсэн чиг үүргүүд. (1921-1940). УБ., 1974. 110 –р тал.

168§/ ял шийтгэхийн зэрэгцээ “хувийн хөрөнгө, хогшлоос тэрхүү хохирлыг нөхөн төлүүлэх”-ээр анх тогтоожээ.

1929 оны “БНМАУ-ын Шүүх цаазны бичиг”-ийн зөвхөн 170 дугаар зүйлд: “Улсын ба ард олноор байгуулсан хоршооны зэрэг газрын юмыг агуулсан байшин саваас буюу зөөх тээх дор мөнхүү газруудын эрхэлсэн сахисан албан ажлын хүмүүс зоргоор авч хэрэглэх ба арилжих, солих зэргээр элдэв арга хэрэглэж ашиглаваас хохирол сүйтгэлийг төлүүлэх”-ээр зааж, үйлдсэн дээрх хэрэг дээр хөрөнгийг хураах ялаар заажээ.

1934 оны “БНМАУ-ын Шүүх цаазын бичиг” хуулийн Ял шийтгэлийн тухай Дөрөвдүгээр бүлэгт: учруулсан гэм хоруудыг арилгах үүргүүдийг даалгах ялын шинэ төрлийг тогтоосон байна. Энэ хуулийн зүйл 29-д: “Гэмт хэрэг үйлдэхдээ өдүүлсэн гэм хорыг уул этгээдээс өөрийн хичээл зүтгэлээр буюу учруулсан хохирлыг нөхөж гүйцэтгэхээр шийтгэгсдэд тулган даалгахыг шүүх таслах газраас сурган хүмүүжүүлэх ба нийцэх зүйлд хэмээн үзвээс тийнхүү тогтоож болно. Шүүн таслах газраас энэхүү хэмжээг тогтоосон шийтгэсэн бөгөөд хохирсон этгээдээс иргэний нэхэмжлэлийг цаашид үл явуулах болно” гэж заажээ. Мөн энэ хуулийн 27-д “Хөрөнгө хураахад уул хөрөнгө зүйлийн мөрдөн байцаах газраас битүүмжилсэн, хамгаалах арга хэмжээ авсаны хойно шийтгэгдэгсдээс хийсэн бусдад төлөх өр шир ба хүлээсэн үүргийг улсаас хүлээнэ. Хураагдсан хөрөнгөөс төлж гүйцэтгэх ба зохих буцаан нэхэмжлэн мэдүүлснийг улсаас төлж гүйцэтгэхдээ зөвхөн уул бэлэн байгаа хөрөнгийн хэмжээний дотор багталцуулан гүйцэтгэх.

Үүнд: юуны урд ажлын хөлс ба үр хүүхдийн тэжээлийн мөнгийг нэхэмжлэн гүйцэтгэх. Дараа нь албан татвар төлөх дутагдлуудыг нөхөн төлнө. Түүний дараа бусад албан газрын нэхэмжилснийг гүйцэтгэж, эцэст нь бусад нэхэмжилснийг гүйцэтгэнэ” гэжээ⁴.

1935 онд Улсын Бага Хурлын тэргүүлэгчдийн 30 дугаар тогтоолын 5 дугаар зүйлээр батлагдсан Бүгд Найрамдах Монгол Ард Улсын аливаа эрүүгийн хэргийг хэрхэн байцаах ба шийтгэх тухай хуулийн хорин долдугаар зүйлд: “тоо хэмжээ зэргийг харьяат байцаагчаас чухамхүү төлбөр сүйтгэл ба түүний байдлыг харгалзан тогтоож өгөх” ба барьцаалагдсан этгээд оргон зайлсан бол барьцаалагдсан хөрөнгө хогшлыг “төлбөр сүйтгэл”-д олгох зэргээр заажээ.

БНМАУ-ын 1942 оны Эрүүгийн хуульд гэмт хэргийн хохирогчийн эрх ашгийг хамгаалах талаар урд өмнөх хуулиудад заасан үндэслэлүүдээс өөр нэмэлт ямар нэгэн шинэ зүйл нэмж хуульчлаагүй байна.

1949 оны наймдугаар сард Улсын бага хурлын тэргүүлэгчдийн 9 дүгээр зарлигаар батлагдсан “Шүүхийн зохион байгуулалтын тухай хууль”-ийн 6 дугаар бүлгийг “Шүүхийн гүйцэтгэгч нар” гэж нэрлээд, “иргэний талаар гаргасан шийдвэр, магадлалууд

⁴ Д.Адъяабазар. Монгол Улсын 1921 оноос хойшхи эрүүгийн хууль тогтоомжийн хөгжилт. // хуучин монголоос хөрвүүлж, тайлбартайгаар эмхэтгэсэн/ I дэвтр. УБ., 1998.

ба эд хөрөнгийг гаргуулах тухай асуудалтай холбогдсон эрүүгийн хэргийг шийтгэсэн тогтоолуудыг биелүүлэх ажлыг шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэгч нараас гүйцэтгэнэ” гэжээ. Мөн ардын хэсгийн шүүхээс гаргасан эд хөрөнгийг төлүүлэх асуудалтай холбогдсон шүүхийн шийдвэр магадлал ба шийтгэсэн тогтоолуудыг биелүүлэх ажлыг сумдын захиргаанаас гүйцэтгэнэ” гэжээ. Энэ цаг үеэс эхлэн хуулийн байгууллагын тогтолцооны хүрээнд шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэгчид хохирогчийн эд хөрөнгийн хохирлыг арилгах ажилд хүчин зүтгэж эхэлсэн гэж болно.

1961 онд БНМАУ-ын Эрүүгийн хууль нь “тоталитаризмаас авторитар дэглэмд шилжих үед (1953-1965) боловсрогдсон боловч”⁵ эрүүгийн материаллаг ба процессын эрх зүйн онолын сэтгэлгээ, хууль зүйн техникийн өндөр түвшинд боловсрогдсон хууль гэдгийг хүлээн зөвшөөрөх хэрэгтэй юм. Энэ уламжлал 1987 оны эрүүгийн хуульд ч гэсэн хадгалагдан үлдсэн гэхэд болно.

Харамсалтай нь социализмын үеийн хууль тогтоомжууд нь хохирогчийн зөрчигдсөн эрхийг нөхөн сэргээх, хохирлыг арилгах механизм бүрдээгүй учраас тунхагийн шинжтэй байсан юм.

1992 оны Монгол Улсын Үндсэн хуулийн *Арван зургадугаар зүйлийн* 14 дэх хэсэгт зааснаар иргэн нь :”Монгол Улсын хууль, олон улсын гэрээнд заасан эрх, эрх чөлөө нь зөрчигдсөн гэж үзвэл уул эрхээ хамгаалуулахаар шүүхэд гомдол гаргах, бусдын хууль бусаар учруулсан хохирлыг нөхөн төлүүлэх” эрхтэй, *Арван есдүгээр зүйлд:*” Төрөөс... хүний эрх, эрх чөлөөг зөрчихтэй тэмцэх, хөндөгдсөн эрхийг нөхөн сэргээн эдлүүлэх үүргийг иргэнийхээ өмнө хариуцна” гэж тус тус заажээ.

2002 оны эрүүгийн болон эрүүгийн байцаан шийтгэх хуульд дээрхи зарчмууд тусгалаа олсон байна. Эдгээр хуулиудад хүний эрх, эрх чөлөөг хангах, түүний дотор гэмт хэргийн хохирогчийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах, гэмт хэргийн улмаас учирсан хохирлыг нөхөн төлүүлэх эрх зүйн орчныг бүрдүүлсэн Тухайлбал: шүүгдэгч бусдад учруулсан хохирлыг нөхөн төлөөгүй бол тэнсэхгүй байх, ялтан хохирлоо нөхөн төлөөгүй, гэм хорыг арилгаагүй бол хорих ялыг хугацаанаас өмнө тэнсэн суллахгүй байх гэх мэт шинэлэг заалтууд орсон хэдий ч хохирогч хохирсон хэвээр үлдэх явдал байсаар байна.

Гэмт хэргийн улмаас иргэд, байгууллагад учруулсан хохирлыг барагдуулах, энэ төрлийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг хууль тогтоомжийн хүрээнд үр дүнтэй гүйцэтгэх үүднээс хорих ял эдэлж байгаа ялтны хөдөлмөр эрхлэлтийг нэмэгдүүлж, ажлын байраар хангах улмаар хөдөлмөр хөлснөөс хохирогчийн хохирлыг аль болох түргэн шуурхай нөхөн төлөгдөх нөхцлийг бүрдүүлэх зорилгоор 2008-2012 онд “Ялтны гэм хорын хохирол барагдуулалтыг нэмэгдүүлж, төлбөр барагдуулалтанд хяналт тавин ажиллах хөтөлбөрийг”-ийг ШШГЕГ-ын даргын 2008 оны А/102 тоот тушаалаар батлан гаргаж, хэрэгжилтийг харъяа нэгжүүд болон ял эдэлж буй ялтнуудад сурталчлах ажлыг тухайн хорих ангиуд дээр зохион байгуулан ажиллаж байна.

⁵ Монгол Улсын түүх. Таавдугаар боть. (XX зуун) Хоёр дахь хэвлэл. УБ., 2004. 284-р тал.

Уг хөтөлбөрийг хэрэгжүүлснээр:

- төлбөртэй ялтанг хугацааны өмнө тэнсэн суллахгүй байх
- ялтанг ажлын байраар хангаж, нийгэмд зөв хүн болгон төлөвшүүлэх, тэдэнд мэргэжил олгох
- ялтны ахуй хангамж, амьдрах орчин сайжирч, тодорхой орлоготой болгох
- ялтны төлбөрийн мөнгийг хохирогчдод олгох ажиллагааг шуурхай олгох талаар бодит үр дүнг гаргахаар тодорхой асуудлыг дэвшүүлэн ажиллаж байна.

Засгийн газрын 2008 оны 51 дүгээр тогтоолоор “Хорих ангиудын үйлдвэрлэлийн чиглэлийг шинэчлэн тогтоосны дагуу ШШГЕГ-ын даргын 2008 оны А/08 тоот тушаалаар “Ялтны хөдөлмөрийн норм, хөдөлмөрийн хөлсний үнэлгээг тогтоох түр журам”-ыг батлан гаргаж мөрдлөг болгон ажиллаж байна.

Ялтны зан байдлыг төлөвшүүлэх, мэргэжил, боловсрол эзэмшүүлэн хөдөлмөрт татан оролцуулах, хохирлоо нөхөн төлөх чадвар эзэмшүүлэх, хорих ангиас суллагдсаны дараа нийгмийн амьдралд байр сууриа олж амьдрахад нь дэмжлэг үзүүлэх зорилго бүхий “Ялтныг нийгэмшүүлэх ажлын хөтөлбөр”-ийг 2008-2011 онд хэрэгжүүлэхээр бэлтгэл ажлыг зохион байгуулаад байна.

Эрх зүйн шинэтгэлийн хөтөлбөрийн хүрээнд иргэний эрх, ашиг сонирхлыг хамгаалах, түүнийг хангахуйц хууль зүйн баталгааг бүрдүүлэх үүднээс шүүх эрх мэдлийн байгууллага, төрийн байгууллагуудын тогтолцоог шинэчлэн зохион байгуулахад ач холбогдол бүхий хуулиудыг хэрэгжүүлж эхлээд багагүй хугацаа өнгөрөөд байна. Уг шинэтгэлийн хөтөлбөрийн хүрээнд Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын үүрэг оролцоо улам бүр өсөн нэмэгдсээр байгаа энэ цаг үед бидний хувьд ч гэсэн шийдвэрлэвэл зохих, нэн чухалд тооцогдож буй асуудлын нэг нь гэмт хэргийн болон захиргааны хууль бус шийдвэр, үйл ажиллагаанаас иргэнд учруулсан хохирлыг барагдуулах ажиллагаа байдаг.

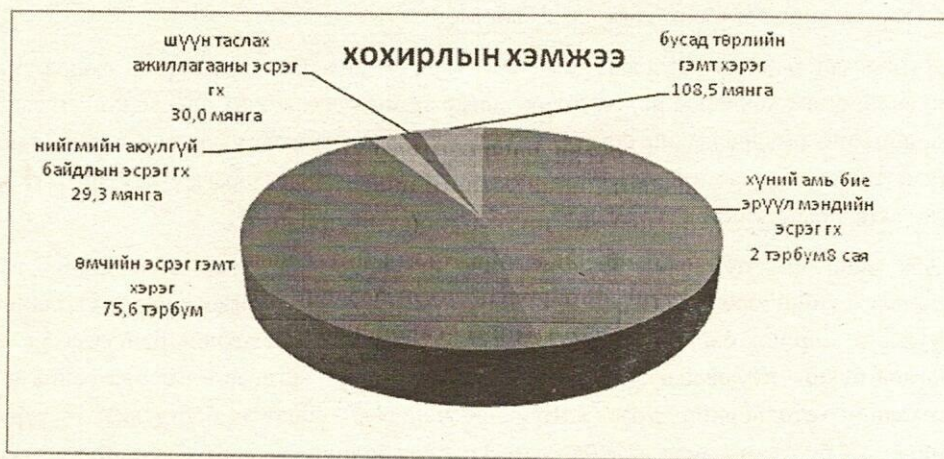
Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуульд хохирогчийн эд хөрөнгийн эрх ашгийг хамгаалах ажиллагааг хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагчид үүрэг болгоогүйгээс гэмт этгээдийн эд хөрөнгийг эрэн сурвалжлах, олж тогтоох, хамгаалалтанд авах ажиллагаа хангалттай хийгддэггүй. Зөвхөн гэмт хэрэг, түүнд холбогдогчийг илрүүлэх чиглэл рүү түлхүү анхаарснаас гэм буруутай этгээд нь шүүхийн шийдвэр гарахаас өмнөх шатанд эд хөрөнгөө нуун дарагдуулах, бусдад шилжүүлэх, худалдан борлуулах, улмаар шүүхийн шийдвэрийг гүйцэтгэх шатанд төлбөр төлөгч хувьд ногдох ямар нэгэн эд хөрөнгө, орлогогүй, төлбөрийн чадваргүй болсон байдаг.

Хуульд “...хорих ангид ял эдэлж буй ялтны төлбөрийг түүнд ногдох эд хөрөнгөөс төлүүлж, үлдэгдэл төлбөрийг ялтны хөдөлмөрийн хөлснөөс сар бүр суутгал хийж шийдвэр гүйцэтгэх албаны дансанд төвлөрүүлж байх”⁶-аар заасан. Гэвч практикт

⁶ Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 66 дахь зүйлийн 66.2 дахь заалт

гэмт хэрэг үйлдэж бусдад учруулсан хохирлыг нөхөн төлүүлэх шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа явуулахад ял эдлэгсдийн ихэнх хувь нь төлбөрийн чадваргүй, хөрөнгө орлогогүй, оршин суух тодорхой хаяггүй, ганц бие байдаг. Хорих ангид ял эдэлж байгаа ялтны хувьд удаан хугацаагаар хорих ялыг биечлэн эдэлдэг бөгөөд тэдгээр нь хувьд ногдох хөрөнгө, орлогогүйгээс энэ төрлийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэл хангалттай биелдэггүй. Энэ нь шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаанд сөргөөр нөлөөлдөг.

Өнөөдөр хорих ангид нийт улсын хэмжээнд төвлөрсөн 23 хорих ангид 5069 ялтан ял эдэлж байгаагаас бусдад 77,8 тэрбум төгрөгийн төлбөртэй 2234 ялтны судалгааг сар бүр хорих ангиас авч 426 ялтанд холбогдох 591.5 сая төгрөгийн хохирлыг барагдуулаад байна. 2007 онд 3028 ялтны 68,9 тэрбум, 2008 онд 2874 ялтны 75,1 тэрбум, 2009 онд 2234 ялтны 77,8 тэрбум төгрөгийн хохирлын бүртгэлтэй байна.⁷

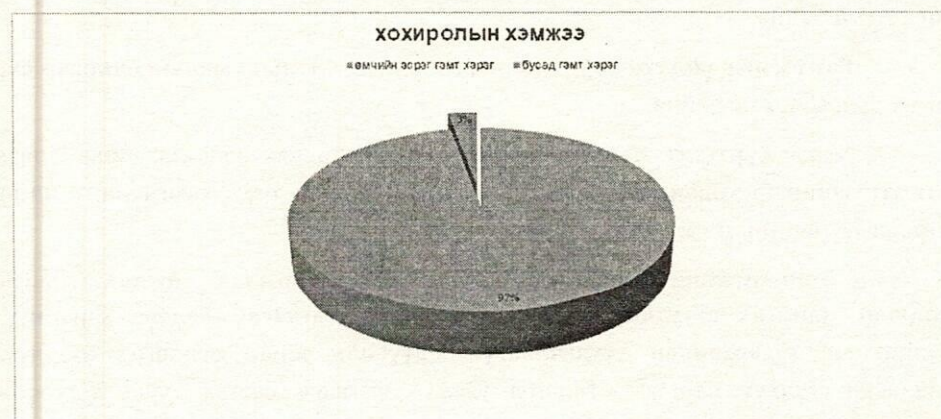
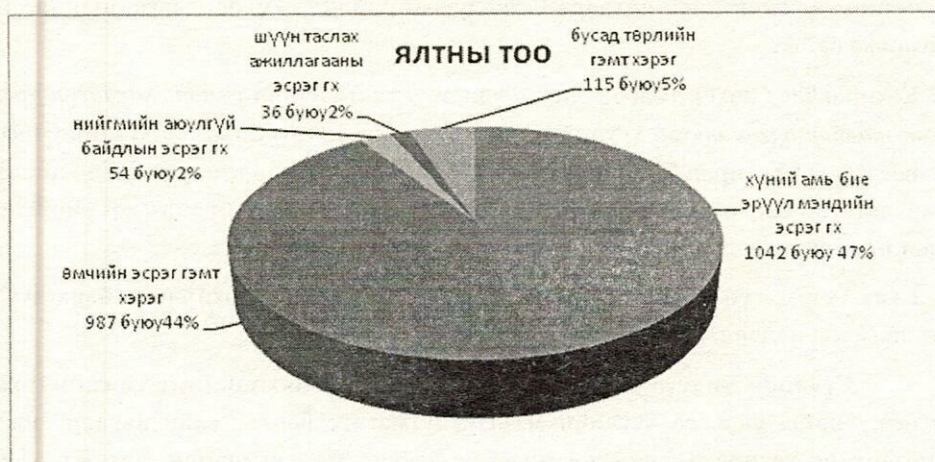
төлбөртэй ялтны хохирлын хэмжээ

Ялтаас учруулсан хохирлыг өнгөрсөн оны мөн үетэй харьцуулахад хохирлын хэмжээ нь 2.7 тэрбум төгрөгөөр өсчээ. Нийт ял шийтгүүлсэн ялтаас учруулсан хохирлын 75.6 тэрбум төгрөгийн хохирол нь өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэрэг / Эрүүгийн хуулийн 145-155 зүйл/ бөгөөд 97,1 хувийг эзэлдэг. Үүнээс бусдын эд хөрөнгийг залилан мэхэлж авах гэмт хэрэг үйлдсэний улмаас учруулсан хохирол 58,1 тэрбум буюу 74,6 хувийг эдэлж байна. Өөрөөр хэлбэл нийт гэмт хэргийн улмаас учирсан хохирлын 74 хувийг залилангийн гэмт хэрэг, 26 хувийг бусад гэмт хэрэг эзэлж байна. Энэ нь залилангийн гэмт хэрэг сүүлийн үед ихээр үйлдэгдэх болсонтой шууд холбоотой.

⁷ ШШГЕГ-ын даргын "Хохирогчийн эрх ашгийг хамгаалах нь үндэсний чуулган"-д тавьсан илтгэл, 2007

ХОРИХ АНГИД ЯЛ ЭДЭЛЖ БҮЙ ТӨЛБӨРТЭЙ ЯЛТНЫ СУДАЛГАА / ГЭМТ ХЭРГИЙН АНГИЛЛААР/

Манай оронд зах зээлийн эдийн засагт шилжих шилжилтийн энэ үед эдийн засгийн болон бусад төрлийн хүнд гэмт хэрэг олноор гарч, түүний үр дагавар нь олон хүнийг хамрах боллоо дээрх тооноос харахад өмчийн эсрэг гэмт хэрэг 97,1 хувийг эзэлж байна. Үүний нэг тод жишээ бол Хадгаламж зээлийн хоршоодын эздийн үйлдсэн гэмт хэрэг юм. Олон иргэдийг хохироосон энэ гэмт хэргүүдийн хохирогчдын эрх ашгийг хамгаалах үүднээс Улсын Их Хурлаас Хохирлыг эргэн төлөгдөх нөхцөлөөр барагдуулах тухай нэг удаагийн үйлчлэлтэй хуулийг боловсруулан баталсан билээ.

Уг хуулийн заалтыг хэрэгжүүлэх зорилгоор зохих байгууллагад санал оруулснаар Монгол Улсын Засгийн газраас 2007 оны 9 дүгээр сарын 27-ны өдрийн 242 дугаар тогтоолоор “Хохирлыг эргэн төлөгдөх нөхцөлөөр барагдуулах журам”-ыг батлуулж, хэрэгжүүлж эхлээд байна.

Уг эрх зүйн зохицуулалттай холбоотойгоор ялтнаас бусад учруулсан хохирлоо нөхөн төлөх явдал өмнөх онуудаас нэмэгдэж байгаа хэдий боловч хүнд, онц хүнд

гэмт хэрэг үйлдэж бусдын амь бие, эрүүл мэндэд хохирол учруулснаас үүссэн гэм хорын төлбөр биелэгдэхгүй удааширч, иргэд хохирсоор байгаад дүгнэлт хийж, энэ чиглэлээр онцгойлон анхаарал хандуулах зайлшгүй шаардлага бидний өмнө тулгараад байна.

Хохирогчдод нөхөн төлбөр олгох үүднээс *Гэмт хэргийн улмаас хохирсон иргэнд нөхөн төлбөр олгох тухай* хуулийн төсөл боловсруулагдсан бөгөөд хуулийн төсөлд төсвөөс гадна “Хохирол барагдуулах сан” байгуулах, үүнд төрийн оролцоо зайлшгүй шаардлагатай байгаа талаар оновчтой саналуудыг тусгасан нь хэрэгжил шийдэлээ олвол ихээхэн ач холбогдолтой зүйл болно.

Гэмт хэрэг үйлдсэний улмаас бусдад учруулсан хохирлыг барагдуулах ажиллагаанд нөлөөлж буй нөлөөллийг дүгнэж үзвэл:

- Сүүлийн жилүүдэд шунахай, залилангийн шинжтэй гэмт хэргийн гаралт эрс өсч, иргэд өөрсдөө хуулийн мэдлэг, дутмагаас бараг “сайн дураар” шахуу гэмт хэргийн хохирогч болох эрсдэлд орж байна. Энд урьдчилан сэргийлэх ажил хангалтгүй байна.
- Гэмт хэрэг үйлдэж хорих ял эдэлж байгаа ялтныг ажлын байраар бүрэн хангах боломж хомс байна.
- Хэрэг бүртгэлт мөрдөн байцаалт, шүүн таслах ажиллагааны шатанд гэмт этгээдийн эд хөрөнгийг эрэн сурвалжлах, олж тогтоох, хамгаалалтанд авах ажиллагаа төдийлөн хангалттай хийгдэггүй.

Хууль тогтоомжинд хохирогчийн эрх ашгийг хамгаалах, бусдад учруулсан хохирлыг арилгах асуудлыг зарчмын хувьд тунхагласан боловч хэрэгжүүлэх механизмыг тодорхойлон хуульчлаагүй, эрүүгийн ялын бодлогод цээрлүүлэх хандлагыг түлхүү барьжээ. Монгол улсад хэрэгжиж байгаа хууль тогтоомжид хохирогчийн эрх ашгийг хамгаалах, бусдад учруулсан хохирлыг арилгах асуудлыг зарчмын хувьд тунхагласан боловч хэрэгжүүлэх механизмыг тодорхойлон хуульчлаагүй, эрүүгийн ялын бодлогод цээрлүүлэх хандлагыг түлхүү барьж байгаа нь ажиглагдаж байгаа бөгөөд гэмт хэргийн цар хүрээ, зохион байгуулалт нэмэгдэж, түүнд өртөгсөд, хохирогсодын тоо эрс өсөж байгаа нь дээрх тоо баримтуудаас тод харагдаж байна. Иймд эрүүгийн ялын бодлогод хохирлыг барагдуулах бодлогыг шинэчлэн тогтоож өгөх нийгмийн шаардлага байна.

Өнөөдрийн байдлаар Хорих ангид ял эдэлж буй ялтны төлбөл зохих 77.8 тэрбум төгрөгийн 70.0 тэрбум орчим нь хадгаламж зээлийн хоршоо, банк санхүүгийн гэмт хэргийн холбогдогсодод ногдож байгаа бөгөөд энэ төрлийн гэмт хэргийн хохирлыг барагдуулах тогтолцоог бий болгох хэрэгтэй нь харагдаж байна. Тиймээс гэмт хэргийн улмаас учирсан хохирлыг барагдуулах ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалтыг улам боловсронгуй болгох нийгмийн шаардлага байгааг онцлон дурдаад энэ талаархи саналаа энэхүү сэтгүүлээр дахин хүргэх болно